

603. Кисель Константин (х. Горбачоваго)
 604. Левченко Игнат Николаев. (х. Горелый)
 605. Левченко Корней Николаев (х. Горелый)
 606. Ющенко Леонтий Павлов
 607. Ющенко Василий Леонтьев.

Коваленко Ю.А. Общество глуховских казаков за списками 1918 года

В статье подан редкий документ, свидетельствующий о существовании сословия украинского казачества вплоть до прихода к власти большевиков. Ценность документа еще и в том, что он является самым поздним известным упоминанием о глуховском казачестве.

Kovalenko Yu.O. Association of Hlukhiv cossacks on lists of 1918 year

There is an rare document in this article, which is testifying about existence of estate of Ukrainian cossacks up to coming to power of bolsheviks. This document is value because it is the latest known mention about Hlukhiv cossacks.

С.М. Єсюнін

ЄВГЕН ОНАЦЬКИЙ: КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ВІДОМОГО ГЛУХІВЧАНІНА

На основі архівних та опублікованих джерел подається біографічний матеріал про юнацькі роки (1905–1912) українського науковця, громадського діяча, публіциста Євгена Онацького, які він провів у місті Кам'янець-Подільському. Також подані відомості про його батька – педагога та історика Дометія Онацького, та старшого брата – Олександра.

Серед відомих уродженців Глухова видне місце посідає Євген Дометійович Онацький (1894-1979) – знаний український науковець, громадський діяч, публіцист. В його біографії було чимало яскравих сторінок: член Української Центральної Ради та її секретар (1917-1918), член делегації УНР на Паризькій мирній конференції (1919-1920), керівник пресового бюро української дипломатичної місії у Римі (згодом – голова місії), представник ОУН в Італії (1929-1943), у 1927-1943 рр. голова Української громади в Римі, кореспондент багатьох українських часописів у Європі (1927-1943), професор Вищого Східного Інституту в Неаполі та лектор Римського університету (1936-1943); у 1943-1944 рр. був заарештований і ув'язнений гестапо як український націоналіст; після завершення Другої світової війни переїхав до Аргентини, де брав активну участь у житті української громади цієї країни, став одним із засновників і першим головою Спільки українських науковців, митців і літераторів, головою Української Центральної Репрезентації в Аргентині, редагував український тижневик «Наш Клич» і часопис «Дзвін»; автор видатних наукових праць: «Української граматики (теоретичний і

практичний курс)» (1937), «Студій з історії культури України» (1939), першого «Українсько-італійського словника» (Рим, 1941, перевид. 1977) та «Італійсько-українського словника» (1977), «Української малої енциклопедії» (1957-1967).

За останні роки про життя та діяльність Є. Онацького з'явилося чимало змістовних публікацій, зокрема розвідки за авторством Л. Вінера [3], М. Гаврилюка [4], Т. Демченко [6], О. Завальнюка та О. Комарницького [14], статті у енциклопедіях [18] та періодиці [2; 5; 23]. Але у названих джерелах дещо обіжно висвітлюються юнацькі роки (1905-1912) Є. Онацького, які він провів у губернському центрі Подільської губернії – місті Кам'янець-Подільському, навчаючись у гімназії. Спробуємо відтворити цей період, який був для майбутнього ученого та громадського діяча особливо важливим з точки зору становлення його світогляду та українофільських поглядів.

Євген Онацький опинився у Кам'янець-Подільському завдяки батьковому «призначенню по службі». Батько, Дометій Григорович Онацький (1865-1921), походив із козаків с. Бірки Гадяцького повіту на Полтавщині [19, 90]. Закінчивши Глухівський учительський інститут, він 16 серпня 1886 р. отримав посаду учителя в міському училищі ім. Терещенка [21, 84]. У Глухові Дометій одружився з Тетяною Іванівною Сисоєнко із родини заможних глухівських міщан, придбав землю з гарним садом, побудував там за власним планом будинок із господарськими прибудовами [19, 88]. У родині Онацьких було двоє дітей – Олександр (22.01.1889 року народження) та Євген (01.01.1894 року народження) [10, арк. 3; 11, арк. 2]. У 1904 р., як згадував Євген, батько отримав наказ «для пользи служби» переїхати до Кам'янця-Подільського на посаду завідувача паралелькою (паралельними класами – С. Є.) міської школи... Формально для батька це було підвищенням на службі, але фактично це була велика прикрість, – треба було лишати власну хату, добре насиджене місце і їхати в невідоме...» [19, 88].

У Кам'янець-Подільському Дометій Григорович отримав посаду вчителя російської мови та одночасно був призначений завідувачем паралельних класів міського двокласного училища [12, арк. 25]. Буквально через два роки – наприкінці 1906-го, він очолив згадане училище, отримавши посаду штатного наглядача, а у додаток став викладати свою улюблену історію [13, арк. 72-73]. 8 травня 1908 р. Д. Онацький за вислугу років був нагороджений орденом Св. Анни 3 ступеня [21, 84]. Це була вже друга нагорода – першим орденом Св. Станіслава 3 ступеня його відзначили у 1900 р. ще в Глухові [20, 276]. Серед успіхів на освітянській ниві у Дометія Григоровича було чимало досягнень у історичних дослідженнях. Ще під час учителювання у Глухові

він мав кілька публікацій у «Киевской Старине» [15; 16] та газеті «Киевские Отклики», а у Кам'янець-Подільському у 1913 р. опублікував монографію «Подолія: Краткий исторический очерк с указанием пунктов, важнейших в историческом отношении» [17]. Ця книга, як зазначав у передмові автор, була адресована передусім широкому колу читачів, що цікавилися минулим Поділля. Видання мало 48 сторінок з розділами про історію краю різних періодів, перелік історичних місць з описом пам'яток старовини, карту Подільської губернії. Зазначимо, що названа праця Д. Онацького стала одним із найкращих поділлєзнавчих історико-краєзнавчих видань ХІХ – початку ХХ ст.

У Кам'янець-Подільському Дометій Григорович Онацький у 1904 р. отримав для помешкання трикімнатну службову квартиру в двоповерховому учбовому корпусі паралельних класів училища по вул. Довгій (район Старе Місто). У 1906 р., коли його призначили штатним наглядачем, він разом із родиною переїхав у чотириохкімнатну службову квартиру, що розміщувалася у головному корпусі міського училища по вул. Костьольній [19, 88-90].

Якщо Дометій Григорович прибув до Кам'янець-Подільського наприкінці 1904 р., то родина (дружина та два сини) переїхали сюди із Глухова на початку літа 1905 р., хоча у спогадах Євгена Онацького зазначене дещо інше: «Я опинився в Кам'янець-Подільському в 1904 р., на одинадцятому році життя» [19, 88]. Але кондуїтні списки учнів Глухівської гімназії Олександра (старшого брата) та Євгена Онацьких вказують на те, що вони у другому півріччі 1905 р. продовжували навчатися у Глухові – Олександр закінчував 5-й клас, Євген – 1-й клас [10, арк. 4-5; 11, арк. 2]. Й лише по завершенні навчального року хлопці переїхали до Кам'янець-Подільського, де у серпні 1905 р. обидва вступили до місцевої гімназії – Олександр до 6-го класу, Євген до 2-го. Їх, як учительських дітей, звільнили від оплати за навчання [7, арк. 3 зв., 14].

Старшому брату навчання давалося важко. Вступивши 18 серпня 1898 р. у Глухівську гімназію, хлопець уже в першому класі був залишений на другій рік «за ленность, невнимательность и небрежность» [10, арк. 4]. У Кам'янець-Подільській гімназії він три роки «сидів» у 7-му класі (1906/1907, 1907/1908, 1908/1909 навч. роки). Літом 1909 р. Олександр нарешті був переведений у 8-й клас. У особистому кондуїті учня від 1909 р. зазначалося: «Третий год пребывания в 7-м классе дал хорошие результаты – Александр Онацкий переведен в 8-й класс. Ленив, хотя и способен. Требуется надзора за собой, особенно вне гимназии. Склонен держаться свободного образа мыслей, т. н. «индивид» [10, арк. 7-8]. У останньому класі О. Онацький змінив відношення до навчання – «Вел себя хорошо, подавая на вид образцовым ученикам» [10, арк. 8], отож, у

1910 р. успішно склав випускні іспити та вступив до Київського університету Св. Володимира. Там він завдяки своїм задаткам «індивіда» став одним із активістів громадського життя, увійшов до студентської ради. Не полишав Олександр зв'язків із Кам'янець-Подільським – тут проводив канікули, став членом міської «Просвіти» [22, 108].

Молодший брат Євген, на відміну від старшого, був серед кращих учнів гімназії. Як вище згадувалося, перший клас (1904/1905 навч. рік) хлопець закінчив у Глухові [11, арк. 2]. У Кам'янець-Подільській гімназії навчався від 25 серпня 1905 р., відзначався відмінною поведінкою та успішністю, користувався авторитетом серед однокласників. У особистому кондуїті після переведення у 6-й клас (1909 р.) зазначено: «Юноша довольно развитой и с умственными интересами, обнаруживает склонность выступать представителем от гимназистов, ходатаем» [11, арк. 2, 4]. До того ж, юнак мав талант до співів, виступаючи у гімназійному хорі [11, арк. 3 зв.]. Успішно закінчивши гімназійний курс навчання та склавши іспити, Євген Онацький 5 червня 1912 р. отримав атестат із срібною медаллю. У своїх спогадах він зазначав: «Золотої медалі мені не дали через клятву математику, що все переслідувала мене, а власне й викладач Горшков, великий педант, як і належить математикові, що не міг зносити моєї звички при різних альгебраїчних вправах губити плюси чи мінуси...» [19, 91]. Цікаво, що отим «великим педантом» був батько майбутнього двічі Героя Радянського Союзу, адмірала флоту Радянського Союзу Сергія Георгійовича Горшкова (1910-1988) [14, 149]. Таким чином, зі спогадів здається, що якби не математика, то Євген був би золотим медалістом. Насправді, у атестаті Є. Онацького серед 12 предметів на «відмінно» були відзначені вісім (Закон Божий, російська мова, латина, французька мова, історія, філософія, математична географія, законодавство), на «добре» – чотири (математика, фізика, географія, німецька мова) [8, арк. 289]. Виходить, що справа отримання золотої медалі була не тільки в «клятій математиці».

Але, як би там не було, Євген Онацький закінчив гімназію з срібною медаллю. Кращим за нього у випуску 1912 р., отримавши золоту медаль, був лише Євген Затонський – брат відомого радянського державного та партійного діяча, наркома освіти УРСР Володимира Затонського. У 1920-х – 1930-х рр. Євген Затонський стане блискучим інженером. Також серед випускників 1912 р. був Микола Чеботарьов (1894-1947) – у майбутньому видатний математик, доктор наук, член-кореспондент АН СРСР. Взагалі, у період навчання Євгена Онацького у Кам'янець-Подільській гімназії, серед прізвищ гімназистів можна знайти чимало таких, які згодом стануть відомими. Зокрема, у 1906 р. серед випускників

були вже згадуваний радянський партійний і державний діяч Володимир Затонський (1888-1938) та біохімік, дійсний член Академії медичних наук СРСР, Герой Соціалістичної Праці Борис Збарський (1885-1954), у 1909 р. – письменник Валер'ян Захаржевський (1887-1977) та польський і американський математик і статистик Ежи Нейман (1894-1981); у 1910 р. – учений-математик Ілля Штаерман (1891-1962) та державний діяч (міністр закордонних справ УНР у 1918 р.) Микола Любинський (1891-1938); у 1913 р. – літературознавець та етнограф Костянтин Копержинський (1894-1953) [1, 77-79]. У 1911-1913 рр. у 1-2 класах гімназії навчався відомий письменник Юрій Смолич (1900-1976), який, до речі, вступив до неї після року навчання (1909/1910 навч. рік) у підготовчому класі Глухівської гімназії [9, арк. 97-99].

На початку ХХ ст. Кам'янець-Подільська гімназія за викладацьким складом та рівнем навчального процесу була однією з найкращих у Російській імперії. Відповідно, у гімназії був доволі сильний учнівський контингент, завдяки чому створювалося благодатне середовище для всебічного розвитку особистості, становленню у неї прогресивного світогляду. Тому не дивує, що гімназисти старших класів брали активну участь у громадському житті краю, були членами різних товариств та гуртків. Не залишилися осторонь громадсько-політичних зрушень, що поширилися країною після революційних подій 1905-1906 рр., й брати Онацькі.

Саме у гімназійні роки у Кам'янець-Подільському, як згадував Євген, «ми з братом почали українізуватися». Перш за все, цьому сприяв батько, якій за тими ж спогадами «... був українським Никодимом і лояльним службовцем: знав добре українську історію, любив усе українське і почував себе українцем, але своє українство старанно ховав від стороннього ока. В хаті у нас, як тоді, зрештою, і в усіх інтелігентських родинах, панувала московська мова, і, хоч батько й любив підкреслювати, що ми походимо з давнього козацького роду, своє «мазепинство» ховав глибоко в душі... Але, коли почалася революційна відлига на національному полі, батько перестав був ховатися зі своїм українством, взяв участь у творенні в Кам'янці «Просвіти»... [19, 89]. У помешканні родини доволі часто збиралися представники прогресивної української інтелігенції міста – священник та історик Є. Сіцінський, лікар К. Солуха, викладачі В. Приходько, Н. Григорійв. По-друге, розвитку української свідомості у Є. Онацького сприяло його оточення – фактично одразу по приїзду на Поділля він опинився в товариському колі трьох братів із родини священника та краєзнавця Павла Вікула, які були сусідами Онацьких по вул. Довгій.

Старший з братів – Микола Вікул з юних літ проник українофільськими ідеями, прищепив їх своїм молодшим братам, а також друзям. Згодом М. Вікул (1888-1935) стане активним діячем «Просвіти», викладачем Кам'янець-Подільського українського університету (1918 р.), у 1920-х рр. членом Конгресу українських націоналістів у еміграції та професором хімії Української Господарчої Академії у Подєбрадах (Чехія). «Українські симпатії» були у найближчих товаришів Євгена й по гімназії – Валентина Уса, Богдана Савицького, Юстина Оржеховського [19, 90].

Таким чином, у Кам'янець-Подільському склалося благодатне підґрунтя для розвитку в Євгена Онацького українофільських поглядів, які він згодом розвинув під час студентського життя у Києві та реалізував після початку революції 1917 р.

Кам'янецький період життя Євгена Дометійовича Онацького фактично завершився у серпні 1912 р., коли він вступив на історико-філологічний факультет університету Св. Володимира у Києві, де вже навчався його брат. На канікули Євген з братом ще приїжджали до батьків у Кам'янець-Подільський, але вже скоро, у 1916 р., родина Онацьких повернулася до Глухова.

Посилання

1. Будзей О. Вулицями Кам'янця-Подільського. – Львів: Світ, 2005. – 272 с.
2. Вертипорох С. Євген Онацький // Свобода /Український щоденник (США) – 1958. – 26 квітня.
3. Винар Л. Євген Онацький – чесність з нацією // Український історик. – 1980. – Ч. 65-68. – С.153-179.
4. Гаврилюк М. Бібліографія праць професора Євгена Онацького. 1917–1964. – Буенос-Айрес, 1964. – 61 с.
5. Голод Р. Проф. Євген Онацький // Овид. – 1964. – Ч. 4 (131). – С. 17-20.
6. Демченко Т. Я хочу бути вільним!: Штрихи до життєпису Євгена Онацького // Сіверянський Літопис. – 1996. – № 8. – С.52-66. [Співавтор: В.М. Шевченко].
7. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. 319, оп.1, спр. 850, арк. 3, 14.
8. ДАХМО, ф. 319, оп.1, спр. 978, арк. 289, 329 зв.
9. ДАХМО, ф. 319, оп.1, спр. 1005, арк. 96-99.
10. ДАХМО, ф. 319, оп.1, спр. 1735, арк. 1-8.
11. ДАХМО, ф. 319, оп.1, спр. 1736, арк. 1-5.
12. ДАХМО, ф. 831, оп.1, спр. 20, арк. 25.
13. ДАХМО, ф. 831, оп.1, спр. 27, арк. 72-73.
14. Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини: Історичні нариси. – Вип. 1. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. – С. 147-153.
15. Онацький Д. Вниманию археологов // Киевская Старина – 1887. – № 2. – С. 366-368.
16. Онацький Д. К родословной Полуботок // Киевская Старина – 1887. – № 2. – С. 365-366.
17. Онацький Д.Г. Подолия: Краткий истор. очерк с указанием пунктов, важнейших в истор. отношении. – К., 1913. – 48 с.
18. Онацький Євген // Енциклопедія українознавства / В 12 томах. – Львів, 1996. – Т. 5. – С. 1854.
19. Онацький Євген. Кам'янець моїх юних днів // Пам'ятки України. – 2000. – Ч. 3-4. – С. 88-91.
20. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1906-

07 учебный год.– К., 1906. – С. 276.

21. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1913-14 учебный год.– К., 1913. – С. 35, 84.

22. Просвітницький рух на Поділлі (1906-1923 рр.) / [збірник матеріалів]. – Кам'янець-Подільський, 1996. – С.106-109.

23. Червак Б. Євген Онацький – універсалізм і європейськість // Кам'янець-Подільський вісник. – 1996. – 13 січня.

Есюнин С.Н. Евгений Онацкий: каменецкий период жизни известного глухочеловека

На основе архивных и опубликованных источников подается биографический материал о юношеских годах (1905-1912) украинского ученого, общественного деятеля, публициста Евгения Онацкого, которые он провел в городе Каменец-Подольске. Также поданы сведения про его отца – педагога и историка Дометия Онацкого, и старшего брата Александра.

Yesiunin S.M. Evgen Onatsky: Kamyanets during the life of the well-known Hlukhivite

On the base of archives and published sources highlights biographical data on the early years (1905-1912) of Ukrainian scientist, public figure, publicist Evgen Onatsky, he spent from Kamyanets-Podilsky. Also submitted information about his father – educator and historian Domety Onatsky, and brother – Alexander.

С.І. Білокінь

ЛІТОПИС ЖИТТЯ Й ТВОРЧОСТІ ГЕОРГІЯ НАРБУТА

Публікується виконана на початку 1986 року праця – зведення 404 датованих фактів життя й творчості першої зірки Розстріляного відродження Георгія Нарбути. Праця провадилася з кінця 1965 року протягом двадцяти років – за підтримки мистецтвознавця 1920-х років Стефана Таранушенка, вихованки Української державної академії мистецтв бойчукістки Марії Трубецької та легендарної Алли Горської. Опрацьовано матеріали 17 сховищ, розташованих нині в кількох країнах – Україні (Державний музей українського образотворчого мистецтва, Харківський художній музей), Росії (архіви Державного Ермітажу, Державного російського музею, Третяковської галереї), Литви (ЦДІА ЛитРСПР) тощо. Використано свідчення сестри – Агнеси Нарбут, дружини – Віри Лінкевич та інших осіб, що його особисто знали.

Життям і творчістю великого українського мистця, першої зірки Розстріляного відродження Г.Нарбути я займаюся з кінця 1965 року. Маєстро помер 1920 року у віці 34 років, і я застав його сестру Агнесу Іванівну (1893-1974), першу дружину Віру Павлівну (дівоче прізвище Кир'якова, у другому шлюбі Лінкевич; 1892-1981), обох дітей – Марину Георгіївну, що опинилася в Австралії, й Данила Георгійовича, молодших колег за «Світом мистецтва» Дімітрія Ісідоровича Мітрохіна, Івана Івановича Мозалевського, нарбутознавців 1920-х років Стефана Андрійовича Таранушенка (1889-1976), Алексея Алексеїовича Сідорова (1891-1978) та багатьох інших. З цими й багатьма іншими людьми, що його пригадували, зустрічався й обмінювався листами.

Мою роботу активно підтримували Стефан Андрійович Таранушенко, Ольга Данилівна Карпеко, чий масток розташовувався неподалік з Нарбутівкою, бойчукістка Марія Володмирівна Трубецька, легендарна Алла Горська. Листувався з удовою Федора Людвіговича Ернста Тамарою Львівною, опрацював його архівний фонд, де зберігаються рештки присвяченого Нарбутові збірника, й відтворив його:

Врона Іван Іванович. [Передмова, в уривках.]

Ернст Федір Людвігович. Георгій Нарбут.

Яремич Степан Петрович. Місце Нарбути в українському мистецтві. Архів Державного Ермітажу.

Нерадовський Пьотр Іванович. Г.І.Нарбут та його книжки для дітей.

Лукомський Владислав Крескентійович. Нарбут як геральдичний мистець.

Голлербах Еріх Фьодорович. Силуети Нарбути. І-ІІ.

Січинський Володимир Євтимович. Меморіальна графіка Г.Нарбути.

Мітрохін Дімітрій Ісідорович. Рисунок Нарбути.

Воїнов Всеволод. Нарбут-аквареліст.

Таранушенко Стефан Андрійович. Мотиви старого українського мистецтва в творах Нарбути.

Зібрав спогади Агнеси Іванівни Нарбут, Марії Родіонівни Біловської, М.В. Добужинського, А.П. Могілевського, Ольги Данилівни Карпеко-Глеваської, Віри Павлівни Лінкевич, Сергія Миколайовича Трійницького, Василя Григоровича Кричевського, Роберта Антоновича Лісовського, – єдиного, познайомитися з яким не міг.

Від бібліофіла М.А. Грузова одержав примірник самого Нарбутівського збірника, а від архітектора Степанова – окремі, не зшиті аркуші, теж на папері верже.

В архівах Російського музею, Третяковської галереї та інших сховищ зібрав листи мистця до П.Я.Дорошенка, А.Н. Бенуа, Є.А. Зноско-Боровського, М.В. Добужинського, Г.К. Лукомського, А.І. Нарбут, С.К. Маковського, С.В. Чехоніна, О.Д.Карпеко, а також його «Автобіографічні уривки».

Широко листуючись, одержав 17 листів А.І.Нарбут, 55 листів А.А. Сідорова, 35 листів М.Р. Біловської, 5 листів В.О. Романовського, 54 листи Є.П. Клімова, багато листів В.П. Лінкевич, Р.І. Олексіїва, вихованців та вихованок глухівських гімназій, колекціонерів тощо. В.П. Лінкевич передала мені листи Є.С. Лансере, А.Х. Середи, І.І. Мозалевського та ін. до неї.

На жаль, у кар'єрному відношенні сама робота виглядала безнадійно. На третьому курсі Київського державного університету, у вересні 1968 року, наказом Міністерства вищої й середньої спеціальної освіти СРСР, за курсову роботу «Віхи